

آثار معاد باوری در زندگی از دیدگاه مقام معظم رهبری

زهره عبدونی¹

چکیده

معاد یکی از اصول ادیان توحیدی است و اعتقاد به آن تمایز تفکر دینی از تفکر غیردینی می باشد. از سوی دیگر، اعتقادات و باورهای آدمی نقش مهمی در حیات آدمی دارد. اعتقاد به معاد علاوه بر تبیین آثار معاد در حیات دنیوی آدمی، می تواند نقش مهمی در تقویت مبانی اعتقادی و همچنین تعیین الگوی رفتاری مناسبی برای افراد جامعه ایفا کند. هدف از این پژوهش معاد باوری در زندگی از منظر مقام معظم رهبری است. اینکه طبق نظر ایشان چه عواملی باعث می شود یک شخص معاد را باور کند و رسیدن به چنین باوری را در خود تقویت کند. اطلاعات این پژوهش بصورت کتابخانه ای گردآور شده و شیوه گردآوری اطلاعات بصورت توصیفی می باشد. یافته های حاصل از این پژوهش نشان دهنده آن است نتایج این پژوهش نشان می دهد که با اعتقاد و باور حقیقی به معاد و زندگی پس از مرگ از نظر رهبر انقلاب توان نفس را بر حرکت در مسیر صحیح و تشخیص راه از بیراهه و سعادت از شقاوت مضاعف می سازد و در واقع معاد و اعتقاد به آن به حرکت نفس به حرکت نفس جهت می بخشد و آنرا بر منهج صحیح قرار می دهد.

کلید واژه: آثار معاد ، معاد باوری، مقام معظم رهبری.

¹ دانش پژوهش سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب(سلام الله علیها)، z.abdouei.79modifid@gmail.com

مقدمه

همه عقاید دینی در رفتار انسان مؤثر است؛ هر چند تأثیر آنها یکسان نیست. از میان عقاید دینی، اعتقاد به رستاخیز و معاد یکی از نافذترین و مؤثرترین باورها در جهت دادن به رفتار آدمی و تربیت و اصلاح اوست. بدون شک، ایمان به معاد تأثیر بسیار عمیق و گسترده‌ای در اعمال انسان‌ها دارد. اصولاً اعمال انسان بازتاب اعتقادات اوست، یا به تعبیر دیگر رفتار هر کسی با جهان بینی او ارتباط مستقیم و تنگاتنگ دارد. کسی که می‌داند تمام اعمالش بی‌کم و کاست به زودی در دادگاهی مورد بررسی قرار می‌گیرد که قضاتش از همه چیز آگاهند، نه توصیه‌ها در آن مؤثر است و نه رشوها و نه حکم دادگاهش تجدید نظر دارد؛ سپس بر طبق آن پاداش و کیفر می‌بیند. نه فقط در اصلاح خود می‌کوشد، بلکه در انجام اعمال گوناگونش فوق العاده سخت گیر و موشکاف است. چنین عقیده‌ای نقش شایانی در پرورش روح انسان دارد و آثار تربیتی شگرفی در زندگی فردی و اجتماعی او به ارمغان می‌آورد، در این بحث برآنیم تا با مراجعه به آیات نورانی قرآن کریم و دیگر منابع دینی، آثار فردی اعتقاد به معاد را مورد تحلیل و بررسی قرار دهیم.

درمورد این موضوع کتب و مقالات زیادی به چاپ رسیده است که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود. مقاله‌ای تحت عنوان تأثیرات معاد باوری در حیات دنیوی انسان از منظر نهج البلاغه که توسط ناصر محمدی نوشته شده است، بیان آثار معاد باوری را با قلمی به توضیح نهج البلاغه در قالب روایات از جمله نامه‌ها و حکمت‌ها ای امام بیان کرده است از جمله تقویت ایمان، خود مراقبتی، کنترل هوای نفس، دوری از منکرات. در پژوهشی دیگر با عنوان جایگاه معادباوری در تربیت انسان از دیدگاه ملاصدرا که توسط زینب نادری نوشته شده است، جایگاه و تأثیر معاد باوری دنیوی و اخروی طبق نظریه ملاصدرا مورد بررسی قرار گرفته، که با استفاده از آیات و روایات آثار و جایگاه آن تبیین شده است. اما در این مقاله بر خلاف پژوهش‌های بیان شده در این مقاله، آثار معاد باوری طبق نظریه مقام معظم رهبری مورد بررسی قرار گرفته است از جمله آثاری فردی و اجتماعی معاد مانند ذکر و یاد خدا، زهد و عدم دلبستگی به دنیا، خوف از خدا، آمادگی برای آخرت، فروبردن خشم، خاموشی و سکوت، عمل صالح، و.... که بر خلاف مقالات دیگر، این مقاله آثار فردی و اجتماعی اعتقاد به معاد طبق نظر رهبری از منظر آیات و روایات و سایر موضوعات تبیین شده است.

در این نوشتار با توصیفی از دیدگاه مقام معظم رهبری به آیات قرآن و منابع معتبر حدیثی رجوع شده

که در حد فهم مخاطب برای درک آثار معاد باوری، تدبیر شده است. در پیشینه این تحقیق آنچه با بررسی تاریخ و مطالعه شرح حال اقوام و ملل پیشین بر ما ثابت می‌شود، باور انسان به زندگی پس از مرگ است، با این تفاوت که برخی از آنها به دلیل نداشتن رشد عقلی و فکری و نیز قرار نگرفتن در مسیر هدایت، زندگی پس از مرگ را همانند زندگانی این عالم می‌پنداشتند. اگرچه بنا بر گواهی تاریخ، با پیشرفت تمدن‌ها، این باور دستخوش تغییر شده، ولی در ملل و جوامع بشری وجود داشته است. لذا سوالی مهمی که پیش میاد اینست معاد باوری در زندگی از منظر مقام معظم رهبری چیست؟ آثار اعتقاد به معاد باوری در چه موضوعاتی بررسی می‌شود؟ هدف از نوشتن این مقاله درک و فهم و اعتقاد به معاد و آثار آن طبق نظریه مقام معظم رهبری است، آثاری که آگه درک شوند و با آنها عمل شود همه، نیات، اعمال و... بر مبنای حقیقی اخلاق اسلامی عرفانی و دینی انجام خواهد گرفت²

۱. واژه معاد

معاد در لغه: «کلمه‌ی معاد از ریشه‌ی (ع و د) و بر وزن مفعل می‌باشد. اسم زمان و مکان و در زبان عربی بر این وزن به کار می‌رود. (عود) به معنای بازگشت است. بنابراین معنای لغوی (معاد) زمان یا مکان بازگشت به معنای «بازگشتن»، «رستخیز» یا «دوباره برخاستن» (پس از مرگ) است. باور به رستخیز (معاد) یکی از اصول دین اسلام است. برخی معاد را تنها جسمانی (رجعت) یا تنها روحانی (آخرت) می‌دانند»³

معاد در اصطلاح: معاد یکی از اصول دین اسلام و یکی از مهم‌ترین آن‌هاست. از این رو معمولاً لفظ معاد در معنای اصطلاحی به کار برده می‌شود که منظور بازگشت به زندگانی پس از مرگ است. یعنی مرگ نقطه‌ی پایانی زندگانی انسان نیست، بلکه روزگاری انسان باید در محکمه عدل الهی حاضر شود و به پاسخ‌گویی بپردازد. بنابراین در اصطلاح، معاد به معنای بازگشت به عالم آخرت و زندگانی پس از مرگ است.⁴

۲. جایگاه معاد در قرآن کریم

اصل معاد در دین مبین اسلام بدان معناست که همه انسانهایی که در این عالم به دنیا آمده و بعد از

² قربانی لاهیجی، به‌سوی جهان ابدی، ج ۲، ص ۵۳ و ۵۴.

³ قریشی، قاموس قرآن، ج ۶، ص ۵۳.

⁴ طباطبایی، اصول عقاید و دستورات دینی، ص ۲۱۳ تا ۲۱۵.

مدتی زندگی در این عالم از دنیا می روند، همگی در جهان دیگری زنده شده و در قیامت در دادگاه عدل الهی حضور یافته و پس از رسیدگی به اعمال و رفتار آنها در دنیا، در بهشت و سعادت جاودانه یا در دوزخ خشم و غضب الهی همیشه خواهند بود. یک نظر اجمالی به آیات قرآن کریم نشان می دهد که در میان مسائل عقیدتی هیچ مسأله ای در اسلام بعد از توحید به اهمیت مسأله معاد و اعتقاد به حیات بعد از مرگ و حسابرسی اعمال بندگان و پاداش و کیفر و اجرای عدالت نیست. وجود حدود هزار و دویست آیه درباره معاد در قرآن و این که بسیاری از سوره های اواخر قرآن به طور کامل یا به طور عمده درباره معاد و مقدمات و علایم و نتایج آن سخن می گوید، شاهد گویای این مدعا است. در جای جای قرآن مجید بعد از موضوع ایمان به خدا، ایمان به جهان دیگر آمده و تقریباً این دو موضوع را قرین هم قرار داده و «يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» یا «يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» فرموده است.⁵ در راه ارائه همین مسأله و بیان همین اندیشه ها و اعتقادات بود که پیامبر اسلام (ص) گرفتار مشقتها و آزار و اذیتهای سخت و طاقت فرسای مشرکین شدند و همچون سایر انبیای الهی مورد تهمت های فراوان قرار گرفتند، تا آنجا که او را مجنون خواندند. قرآن کریم می فرماید: «وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُرِّقْتُمْ كُلَّ مُمَرِّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ * أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ.....»⁶ و کسانی که کفر ورزیدند گفتند: آیا شما مردم را آگاه سازیم از مردی که مدعی است هنگامی که بدن های شما به کلی متلاشی گردید استخوان های شما پوسید و خاک شد، بار دیگر آفرینش جدید و حیات تازه ای پیدا می کند؟ او یا به خداوند، دروغ و کذب نسبت میدهد و یا دچار جنون و دیوانگی گشته است. اما در واقع چنین نیست، بلکه کسانی که به آخرت ایمان ندارند در عذابی سخت و گمراهی عمیقی قرار گرفته اند.

«مسأله معاد و جهان آخرت همواره در سرلوحه دعوت انبیاء قرار داشته است و پیامبران الهی علیرغم مخالفت های سرسختانه مردم در پیشروی چنین مسأله ای، همواره بر آن تأکید داشته و مردم را به اعتقاد به چنین اصلی دعوت نموده اند و این مقاومت و پایداری انبیاء در طرح مسأله معاد و آشنا ساختن مردم با مسأله جهان پس از مرگ، نشانگر اهمیت فوق العاده این اصل اعتقادی در زندگی بشر و سعادت و کمال نهایی انسان است. علم و آگاهی به اصل مسأله معاد تأثیر مستقیم در رفتار و کردار فرد و جامعه داشته و زندگی انسان را متحول می سازد. شناخت رابطه میان دنیا و آخرت و مقدمه بودن این جهان برای جهان دیگر نیز نقش بسزایی در رفتار آدمی دارد. اگر فرد بداند که آنچه در این دنیا انجام میدهد

⁵ سبأ، ۷

⁶ همان، ۳۰

در سرای دیگر نیز همان را باز خواهد یافت، مسلماً در رفتار و عمل کرد خویش دقت و ملاحظه بیشتری خواهد نمود.⁷

۳. تعریف و آثار معاد باوری

معاد، از اصول دین اسلام به معنای بازگرداندن انسان پس از مرگ به زندگی در روز قیامت است. و معاد اندیشی یعنی اینکه به معاد فکر کردن چگونه در زندگی شخصی و اجتماعی افراد تاثیر گذار خواهد بود معاد باوری از اصول اساسی و مهمی است که اگر شخص مرحله اول به آن توجه و اهمیت دهد و در مرحله دوم به آن باور پیدا کند میتواند به خیلی از اصول اخلاقی و راه درست زندگی پی ببرد

الف) آثار فردی

۱. **استغفار و زایل شدن گناهان:** از منظر مقام معظم رهبری استغفار یکی از کارکردهای فردی اعتماد به معاد است.⁸ فردی که معاد و حسابرسی بیمناک است، چشمهایش خواب ندارد و پهلوهایش برای استراحت در خوابگاه قرار نگرفته است، طبق سخن امیر المومنین علی(ع) که در نهج البلاغه میفرماید: **وَ تَقَشَعَتْ بَطُولُ اسْتِغْفَارِهِمْ دُؤُوبُهُمْ** گناهانش بر اثر استغفار از بین رفته است.⁹

۲. **ذکر و یاد خداوند کردن:** یاد معاد و خوف از آن باعث می‌شود که فرد همواره یاد معاد باشد. لذا رهبر معظم انقلاب ذیل روایت امیر المومنین(علیه السلام) _ حیات دلها در یاد خداست.¹⁰ فرمودند: یاد خدا با تضرع، پشتوانه‌ی همه‌ی خیرات و همه‌ی برکاتی است که انسان می‌تواند در این مهلت زندگی به دست بیاورد.¹¹

۳. **دعا و نیایش:** افرادی که زهد در دنیا و رغبت به آخرت را پیشه خود قرار می‌دهند، دعا را همچون لباس روئین تن در نظر می‌گیرند. پروردگار عالم فرموده است: از من بخواهید. در باب گزینش راه تقدیر، انتخاب با شماست، اما نقش هدایت و کمک الهی را حتماً باید در نظر داشت. گاهی شما برای انجام کاری خسته میشوید، از خدای متعال نیرو می‌خواهید، خدا هم به شما نیرو میدهد و راه می‌افتد. گاهی در یک انتخاب دچار مشکل میشوید، از خدای متعال هدایت و دستگیری می‌خواهید، خدا هم شما را هدایت میکند. یکی هم هست که در آن شرایط از خدا نیرو نمی‌خواهد، نیرو هم گیرش نمی‌آید؛ از

⁷ نورافشان_سیمکانی، سیره تربیتی پیامبر(ص) و اهل بیت(ص)، ص ۹۸

⁸ خطبه های نماز جمعه تهران ۲۸ / ۱۰ / ۱۳۷۵

⁹ نهج البلاغه، نامه ۴۵

¹⁰ آمدی تمیمی، غررالحکم، ح ۶۴۴۵

¹¹ همان، ح ۶۴۶۶

۷. **نفاق:** مراقبت و مواظبت در شناخت منافق باشید. مراقب باشید، نمیشود هر کسی را بمجرد یک خطا یا اشتباهی گفت منافق؛ نمیشود هر کسی را بمجرد اینکه یک کلمه حرفی برخلاف آنچه که من و شما فکر میکنیم زد، بگوئیم او منافق و ضد ولایت فقیه است. در تشخیصها خیلی باید مراقبت کنید.⁵⁰ سست عهدی و خلف وعده نشانه منافق است. وقتی انسان نسبت به تعهدی که با خدای خود دارد، بی‌توجهی نشان داد و خلف وعده کرد، نفاق بر قلب او مسلط می‌شود.⁵¹

سفارش را به همه‌ی شما برادران عزیز میکنم که با پدیده‌ی نفاق، هوشمندانه برخورد کنید. پدیده‌ی نفاق، از آن پدیده‌های خطرناک است؛ و همیشه به یاد داشته باشید که آن چیزی که در صدر اسلام توانست کوشش مجاهدین صدر اول اسلام و سربازان دور و بر پیغمبر و خود نبی مکرم اسلام و بهترین مؤمنان را در نهایت معطل بگذارد - نمیگوئیم ضایع و باطل کند؛ چون ضایع که نمیشود کوششهای آنها ضایع شدنی نیست، بالاخره اثر خودش را خواهد بخشید، منتها با تأثیر - نیروها و لشکرهای دشمنان قداره‌کش و واضح نبود؛ بلکه حيله‌ها و تکرارها و قدرهای دشمنان نقابدار بود. کسانی که در باطن، مسلمان نبودند، اما ظاهراً چهره‌ی اسلامی به خود می‌گرفتند. یا از منافقین دسته‌ی اول بودند، یا از منافقین دسته‌ی دوم. اگر توجه به این باشد، هوشیاری در مقابل مسأله‌ی نفاق و منافق، در جای خود قرار خواهد گرفت؛ و من اصرار دارم که روی مسأله‌ی منافقین در قرآن - آیات مربوط به منافقین - مطالعات خوبی انجام بگیرد کارهای اساسی بشود.⁵²

۸. هدایت قرآنی دیگران

یکی دیگر از آثار اجتماعی معاد باوری ب فکر بودن هدایت مردم به بهترین نحو است، و آن هدایت با قرآن به نتیجه می‌رسد. هدایت قرآن به یک منطقه‌ی محدودی از زندگی بشر اختصاص ندارد؛ هدایت قرآنی، مربوط به همه‌ی گستره‌ی عظیم زندگی بشر است؛ یعنی این جور نیست که قرآن در یک بخشی انسان را هدایت کند و در یک بخش دیگری از موارد مورد نیاز بشر و زندگی بشر، انسان را مهمل بگذارد و بی‌اعتنا عبور کند بکنیدنه، قرآن مشرف به همه‌ی گوشه و کنارهای صحنه‌ی زندگی و میدان حضور بشر است؛ از عروج معنوی انسان و کمال معنوی انسان بگیرد - که بالاترین خواسته‌ی بشر همین عروج معنوی و قرب الهی و معرفت الهی و محبت الهی و جوار الهی است: «هَبْ لِي كَمَالًا

⁵⁰ بیانات رهبری در دیدار قاریان قرآن کریم ۱۳۸۴/۴/۱۷

⁵¹ بیانات رهبری در جلسه سیزدهم تفسیر سوره بقره ۱۳۷۰/۸/۲۹

⁵² بیانات رهبر انقلاب در جمع سپاهیان و بسیجیان لشکر ۱۰ سیدالشهداء می باشد ۱۳۷۷/۷/۲۶

الانقطاع إِلَيْكَ وَ آتِرَ أَبْصَارَ قُلُوبِنَا بِضِيَاءِ نَظَرِهَا إِلَيْكَ»⁵³ که بالاترین نیاز است- تا مسئله‌ی جوامع بشری و اداره‌ی جوامع انسانی و بشری و اقامه‌ی عدل و رفتارهای مدیریتی برای اداره‌ی جوامع انسانی، و دفع دشمنان گوناگون -دشمنان باطنی و دشمنان ظاهری، دشمنان انسی و دشمنان جَنّی- با مجاهدت و با جهاد، یا رفع دشمنی‌ها -که «فَإِذَا الَّذِي بَيْنُكَ وَ بَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ»⁵⁴- همه‌ی این میدانها مورد هدایت قرآنی است؛ تا اخلاق، تا خانواده، [مثل] «رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَ ذُرِّيَّتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ»⁵⁵ یا «وَ أَنْكِحُوا الْأَيْمَىٰ مِنْكُمْ وَ الصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَ إِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ»⁵⁶ یا تربیت فرزند و امثال اینها، تا مسئله‌ی آرامش و سکون روحی، سکینه و آرامش روانی انسان که یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان است، «فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ؛ وَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ»⁵⁷ و فرو نشاندن تلاطمهای درونی‌ای که انسان در حوادث زندگی با آنها مواجه میشود، و تا توصیه‌ی به علم و شناخت طبیعت، «وَ اسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا»⁵⁸ که انسان بایستی به سمت علم، به سمت دانایی، به سمت کشف حقایق طبیعت و حقایق عالم وجود حرکت بکند، و تا رفتارهای فردی انسان، «وَ لَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَ لَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا»⁵⁹ یا «وَ اقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَ اغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ»⁶⁰ و از این قبیل، همه‌ی عرصه‌های زندگی، در قرآن درس و هدایت دارد؛ یعنی قرآن بر همه‌ی بخشهای زندگی انسان ناظر و برای همه‌ی آنها یک راهنمایی و هدایتی دارد و برای هر بخشی از زندگی انسان درسی دارد که این سرفصل‌های مهمی که حالا من یک مقداری از آن را گفتم و سرفصل‌های مهم دیگری هم وجود دارد، اینها همه در قرآن مطرح شده است و چقدر غافلند کسانی که خیال میکنند قرآن به مسائل زندگی، به مسائل سیاست، به مسائل اقتصاد، به مسائل حکومت کار ندارد؛ نه، بخش عمده‌ی قرآن راجع به همین مسائل اجتماعی زندگی است.⁶¹

⁵³ مجلسی، بحارالانوار، ج ۹۱، ص ۹۶

⁵⁴ فصلت، ۳۴

⁵⁵ الفرقان، ۷۴

⁵⁶ النور، ۳۲

⁵⁷ الفتح، ۲۶

⁵⁸ العنکبوت، ۶۱

⁵⁹ لقمان آیه ۱۸

⁶⁰ همان، ۱۹

⁶¹ بیانات رهبری در محفل انس با قرآن کریم ۲۵ / ۱ / ۱۴۰۰

نتیجه گیری

اعتقاد به معاد نقش مهم و تعیین کننده ای در حیات دنیوی انسانها دارد. مقام معظم رهبری آیت الله خامنه ای (مدظله العالی) بعنوان فقیه و مجتهد جامع الشرایط که نایب بر حق امام زمان (عج) میباشد طی سخنان و کتابهای خود بر اساس آیات و روایات برخی از این آثار را بیان کردند. از جمله آثار فردی معاد باوری: زایل شدن گناهان؛ یاد خدا؛ نیایش؛ عدم دلبستگی به دنیا؛ مداومت بر قرآن؛ توبه؛ عمل صالح؛ اجتناب از زشتی ها.

معاد باوری علاوه بر آثار فردی دارای آثار اجتماعی نیز می باشد. در واقع باور فرد معاد باور، نه تنها در زندگی شخصی اش، بلکه در بیرون از خودش یعنی در ساحت خانواده و اجتماع نیز اثر های مبارکی دارد از جمله: پرهیز از ظلم و ستم، رشوه، امتیاز دهی و.... توجه و عنایت به این آثار و نهادینه کردن در زندگی در سعادت فرد و افراد جامعه آثار مبارکی دارد. فرد معاد باور در طول حیات روزمره اش مراقب بینش، گفتار و کردار خویش است؛ چراکه خداوند را ناظر همه حرکات و سکنات خود می داند؛ خداوندی که از ظاهر و باطن همه چیز آگاهی داشته و هیچ چیز را نمی توان از او پنهان نمود.

همچنین فرد می داند که این دینا پایان راه نیست بلکه سرای دیگری نیز هست که شخص در مقابل همه کارهای خود باید پاسخگو باشد. از این رو تمام هم و غم او در زیست مومنانه ای است که سعادت عقبی را در پی دارد. لذا در این مقاله طبق بیانات معظم له بر اساس بینش و بیانات ایشان و آموزه های قرآنی و روایی اسلام معاد بطور کلی و آثار اعتقاد به آن مورد بررسی قرار گرفته است.

منابع

*قرآن

*نهج البلاغه

کتاب

۱. ابن ابی الحديد، عبد الحميد، شرح نهج البلاغه، قم، ناشر: مكتبة آية الله العظمى المرعشي النجفي (ره) چاپ اول، ۱۴۱۲ق

۲. الموسوي، ابی القاسم علی بن الحسين، الشافي فی الاماميه، تصحيح عبدالزهره خطيب حسيني، نشر الصادق تهران، ۱۴۱۰ق.

۳. رضایی، محمد مهدي، صحيفه سجاديہ امام زين العابدين (عليه السلام)، ويراسته رضا موذن زاده، قم، نشر دارالکتب الاسلاميه 1382ه ش.

۴. قربانی لاهیجی، زين العابدين، بهسوی جهان ابدی، تهران، نشر طباطبائی، چاپ اول، ۱۳۸۷ ش

۵. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران، نشر صدرا، چاپ اول، ۱۴۱۳ق

۶. مجلسی، محمد باقر بحار الانوار، بیروت، نشر دار الاحیاء التراث العربی، چاپ ۲، ۱۴۰۳ق

۷. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، قم، نشر دارالکتب الاسلاميه، چاپ ۱، ۱۳۱۵ق

۸. مکارم شیرازی، ناصر، نهج البلاغه با ترجمه فارسی روان، قم، ناشر مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع) چاپ اول، ۱۳۸۸ش

۹. موحد ابطحي، سيد محمد باقر، صحيفه سجاديہ، مترجم: سيد حسين محفوظی، نشر محیی، موسسه الهادی قم، ۱۳۹۲ش.

نشریات

۱. خامنه ای، سيد علی، معاد، نشر معارف، ۱۴۰۰ش

۲. نشر کیهان، سخنان رهبر انقلاب در دیدار پژوهشگران و کارکنان موسسه دار الحديث و پژوهشگران قرآن و حدیث ۲۱/ ۳/ ۱۳۹۳

۳. نشر کیهان، سخنان رهبر انقلاب در جمع سپاهیان و بسیجیان لشکر ۱۰ سيدالشهداء می باشد ۲۶/ ۷/ ۱۳۷۶

۴. نشر کیهان، سخنان رهبری در ابتدای درس خارج فقه درباره صفتهای برجسته اخلاقی، ۱۲/ ۱۲/ ۱۳۹۷

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47709>. ۱۷

<https://rasekhoon.net/media/show/1143459/%D9%85%D9%82%D8%> . ۱۸

[/https://abadis.ir/fatofa/%D9%85%D8%B9%D8%A7%D8%AF](https://abadis.ir/fatofa/%D9%85%D8%B9%D8%A7%D8%AF) . ۱۹